

פרשת משפטיים: "שתי דרשות, רעיון אחד – חופש מעשי"

הרב אבי גולדברג הי"ד

מעלינו - הקב"ה. ולא להשתעבד לשום מגבלה גשמית ככל שנוכל. אם נמשיך לקרוא בפרשה נמצא עוד דברים המלמדים אותנו איך להיות אנשים חופשיים. פרשת השבוע שלנו, פרשת משפטיים, מפרטת את מרבית דיני הניזקין השונים שמופיעים בתורה. בזה נכנסת התורה לפרטי פרטים של מקרים ושנים, מצבים שונים, ופרטים שונים של מציאויות שונות.

הראב"ע פותח את פירושו (הארוך) על ספר שמות בכל פרשה במעין שיר - ארבע שורות בחריזה מופלאה, וברעיונות עמוקים. וכך הוא כותב בפתיחת פרשת משפטיים:

*אשרי נותן לב לפשטים, גם בכללים גם בפרטים,
אז יתבונן למה נכתב, וא"ו עם אלה המשפטים.*

ה'אבן עזרא' עוסק ב-'ו' החיבור איתה פותחת התורה את פרשת השבוע. "ואלה המשפטים" - ו' שמחברת אותנו לפרשה הקודמת לה. ומסביר הראב"ע, שהיהדות יודעת לחבר בין הכללים, בין פרשת יתרו עם כל הגודל שלה, לבין פרשת משפטים שנכנסת לפרטי הפרטים. זוהי יהדות אמיתית - חיבור עמוק לשורש, לאידיאלים הגדולים, לרעיונות הנשגבים, אבל מיד ירידה לפרטים, לחיי המעשה הכי פשוטים. צדיקים גדולים אצלנו מחברים בין רעיונות נשגבים, לבין המעשים! לא נשארים רק בפילוסופיה הגבוהה, ולא עוסקים רק בעשייה בעולם החול מחברים בין השניים.

עשייה למען עם ישראל מתחילה בפעולות יומיומיות... של שטיפת הכלים וזריקת הפח ועוד... אבל יחד עם זאת אוחזים באמונה גדולה, ברוח גדולה של עם ישראל המביא אור לעולם, וממשיכים שרשרת ארוכה של דורות ארוכים. כי ייתן, ונמשיך לחבר כלל ופרט, ומתוך כך להביא גאולה לעם ישראל. נתפלל לשלום כל החיילים, החטופים שיחזרו בע"ה במהרה, ורפואה שלימה לפצועים בגוף ובנפש!

שעת השעבוד עצמה, לא פג ממנו טעמה של חירות. עבדא דקוב"ה הוא, אלא שהוצרך לפי שעה, להשתכר במלאכת יומו. ויותר מזה, גם אם בפועל הוא חי מנותק מן העולם הרוחני, על כל פנים, הוא נמצא לו תמיד בהישג יד. לא כן העבד. עולמו כולו משועבד לבשר ודם. וכשהוא רוצה לעבוד את בוראו חייבת עבודתו זו לעבור את צינור ההרשאה וההיתר של אדונו ועל כרחו, נעשים דעתו ורצונו, נסמכים ומסורים לשלטון אחרים בה. עד שהוא מאבד לגמרי את כישורי היכולת, להכניס עצמו למעמד של עבדות למקום. "עבדא, בהפקירא ניהא ליה" (גטין יג א)... והדברים כולם מתבטאים בנקודה דקה אחת: העבדות מסלקת ממנו את יכולת השמיעה! אין הוא בן חורין להשיג מדנפשיה לקלוט לספוג ולישם. אדונו שולט החלטית באזנו, אם לטב אם למוטב. וגם זה שברר לו אדון כשר, מכל מקום אבד את סגולת השמיעה, שאין אזנו כרויה, אלא לאותן הקולות שסינן לו רבו. הוא מכר איפוא את אזנו ממכרת עבד... רציעת האוזן תכליתה להתריע על אבדן סגולת כוחה של אוזן!

בתחילת פרשת השבוע, פרשת משפטיים, אנו לומדים את דיני "עבד עברי". התורה מלמדת אותנו שעבד שבוחר להישאר בעבדותו גם בסוף השנה השישית, צריך לרצוץ את אוזנו (שמות כא, ו) - "...וְרָצַע אֶדְגְּיוֹ אֶת-אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וְעָבְדוֹ לְעֹלָם".

למה דווקא את האוזן מרצעים?
רש"י מביא את מדרש חז"ל (מכילתא (נזיקין), פ"ב וירושלמי קידושין פ"א, הל' ב):

"ומה ראה און להירצע מכל שאר האיברים?
אמר רבן יוחנן בן זכאי (הו"ד בבבלי, קידושין כב, ב):
"און ששמעה בסיני: לא תגנוב, והלך וגנוב, תרצע". ואם מוכר עצמו הוא, און ששמעה על הר סיני: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה, נה), והלך וקנה אדון לעצמו, תרצע".

הרב חיים יעקב גולדוויכט ז"ל, ראש ומייסד ישיבת כרם ביבנה, שואל על כך - מדוע דווקא העבד נרצע? הרי על כל אחת מתרי"ג המצוות אפשר לומר - און ששמעה על הר סיני "וכתבתם על מזוזות...", או און ששמעה "לא תעשה כל מלאכה"... תירצע? אלא שחייבים לומר שיש קשר עמוק בין האון והשמיעה, לבין עבדות! הנקודה היסודית, מסביר הרב גולדוויכט, היא שעבד לא באמת יכול לשמוע! שמיעה מבטאת את היכולת להקשיב, לחשוב, להתלבט ולקבל. כל אלו לא קיימים אצל עבד! הוא לא יכול באמת להקשיב, להתלבט או להחליט אחרת לפי רצונו. למעשה העבד משועבד, באופן שאין לו יכולת בחירה, ואין לו יכולת להקשיב באמת. מעתה מובן למה פרשה זו מגיעה מיד אחרי תיאור מעמד הר סיני. צריך שינוי קונספציה. אין ספק שהמלחמה שהתרגשה עלינו מחייבת אותנו להיות שומעים - להיות משוחררים ובני חורין, ולנסות להבין "מה ה' אלקיך שואל מעמך". נשתדל כולנו להיות בני חורין. אנשי חופש אמיתי, היודעים שיש אדון אחד בלבד

¹ אסופת מערכות, כרך ג, פר' וארא, מאמר 'ארירות העבדות', עמ' פה-פח:

"ועדיין אנו תמהין שואלין מה נשתנית פרשת עבדים מכל איסורי תורה שעליה דוקא שנו חכמים "און ששמעה בהר סיני וכו"? שמא לא שמעו שם, אלא את זו לבדה? ודבר זה מתברר בשופי מגופו של המאמר "כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים", כאן נתבאר שעבדות הינה מצב של ארירות, השולל מעיקרא את האפשרות להיות עבד לקב"ה. כי עבד כנעני, גופו - קנוי, וחירות הגוף והמעשה - נשללים הימנו. וממילא מופקעת הימנו, בעקיפין, אף חירות הדעת. כי מי שעשיותיו כולן, זמנו, וכל פנאי שלו - מכורים ממכרת עבד, ומשועבדים החלטית לרבו, אף נפשו אי אפשר שתהיה חופשית, ומופקע ממנו תורת "מאן דאמר", בכל תחום. כי בן חורין, מצוייד בכח בעלות, על עולמו הרוחני. וגם שכיר יום, שימיו וכוחותיו כלים משועבדים למעבדו, עדיין לא פקע ממנו תורת "מאן דאמר". שלבשירצה, יפרוק מעליו עול שעבודו, ויתפנה לעבודת בוראו. ועל כן, אפילו בעצם ותוך כה